

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ СИМПОЗІУМ «ПРАВОРОЗУМІННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ, ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ І ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

27–28 травня 2010 р. у м. Харкові на базі Національної академії правових наук України за підтримки загальнодержавного юридичного журналу «Право України» відбувся Міжнародний науковий симпозіум «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної практики», в якому взяли участь провідні вчені-правознавці трьох країн — Білорусі, Росії, України.

Для участі в симпозіумі було представлено понад 100 доповідей та повідомлень, підготовлених представниками 41 ВНЗ і провідних наукових установ України, Російської Федерації і Республіки Білорусь. Серед авторів поданих робіт 42 доктори юридичних на-

ук, 47 кандидатів юридичних наук; з них 3 — представники Білорусії, 24 — Російської Федерації і 73 — українські фахівці у царині права.

У рамках пленарного засідання і тематичних секцій симпозіуму відбулися плідні наукові дискусії за такими основними напрямками: філософські і загальнотеоретичні основи праворозуміння; історичні та порівняльні аспекти праворозуміння; праворозуміння, правова політика та юридична практика: особливості взаємовпливу.

У своєму вступному слові, зверненому до учасників і гостей симпозіуму, **Тацій Василь Якович**, президент НАПрН України, ректор Національної

юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, академік НАН України, зазначив, що наразі юридична наука наших країн активно розвивається у напрямі трансформації свого змісту, переорієнтації на дослідження державно-правової реальності з позицій загальноновизнаних зразків демократії, формування соціальної, правової державності, ідеології прав людини.

З цією метою нашим провідним фахівцям у галузі юриспруденції варто критично проаналізувати спільну спадщину правової теорії та практики за весь попередній період і запропонувати нові науково обґрунтовані підходи до вирішення актуальних проблем державно-правового розвитку на засадах сучасного праворозуміння. У його основу має бути покладено інтеграційний підхід до права, сформований на основі послідовного узгодження класичних шкіл праворозуміння — природного права, позитивізму, соціологічного підходу. При цьому системоутворюючою ідеєю сучасного розуміння права покликані стати всебічне забезпечення і захист прав та свобод людини, утвердження верховенства права.

У вітальному слові до учасників симпозіуму **Святоцький Олександр Дмитрович**, головний редактор журналу «Право України», доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, підкреслив, що значна кількість монографій і статей у провідних фахових журналах у галузі права, котрі присвячено проблематиці праворозуміння, кількість захищених кандидатських і докторських дисертацій з питань праворозуміння засвідчує надзвичайну актуальність проблеми, що є предметом обговорення на цьому

представницькому зібранні. Професор О. Святоцький наголосив, що тільки за плюралістичного підходу до праворозуміння можна відшукати відносну істину з цього питання. Все різноманіття сучасних підходів до права відображає унікальність цього феномену і дає змогу донести його до правозастосувача.

Рабінович Петро Мойсейович, професор кафедри теорії і філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, академік НАПрН України, зазначив, що, незважаючи на безперечну актуальність проблематики праворозуміння, такий масштабний захід міжнародного рівня присвячується цій проблемі в Україні вперше. Основну увагу у доповіді «Праворозуміння: сутність, соціальні витoki, регулятивний потенціал» професор П. Рабінович сконцентрував на трьох основних змістовних блоках: феномені праворозуміння і його дефініції; непереможності плюралізму праворозуміння через соціальну неоднорідність суспільства; значенні праворозуміння як без-

посереднього соціального регулятора суспільних відносин.

У своїй доповіді «Про традиції в розумінні права» **Графський Володимир**

Георгійович, головний науковий співробітник Інституту держави і права Російської академії наук, доктор юридичних наук, професор, зазначив, що різні тлумачення природи і призначення

права викликали до життя декілька характерних традицій або типів праворозуміння, з яких найбільш стійкими виявилися два — природно-правовий і законницький, іменовані ще юридико-позитивістським типом. Останнім часом домінантою сучасного праворозуміння і правозастосування стає техніко-організаційний підхід (у широкому сенсі — соціально-інженерний), який втілюється в тих чи інших різновидах соціологічного юридичного позитивізму. Соціально-інженерний підхід поступово відтісняє й робить менш значущими всі інші параметри, включаючи природно-правовий і близькі до нього підходи, наприклад лібертарну концепцію права у трактуванні В. Нерсисянца. Проте переважаючим напрямом сучасної науки має стати новий варіант визначення права і, як наслідок, нове праворозуміння, яке доцільно іменувати інтегральним.

Виступаючи з доповіддю «Класичні типи праворозуміння і нові теорії права», **Мартишин Орест Володимирович**, професор кафедри теорії та історії держави і права Мос-

ковської державної юридичної академії імені О. Е. Кутафіна, доктор юридичних наук, порівняв чотири класичні типи праворозуміння (нормативізм, соціологічний позитивізм, філософське розуміння права і теорії природного права) з «новими теоріями права», що з'явилися останніми роками в Росії («лібертарною», «комунікативною», «реалістичною», «природно-позитивним праворозумінням» та ін.). Доповідач обґрунтувала, що нові теорії «позбавлені оригінальності і переконливості», а поєднання класичних типів праворозуміння робить можливим різнобічний аналіз права за умови відмови від ексцесів, властивих кожному з них.

Завідувач кафедри загальнотеоретичних і державно-правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Козюбра Микола Іванович** присвятив свою доповідь «Праворозуміння: поняття, типи і рівні» аналізу сучасних підходів до інтерпретації терміна «праворозуміння».

Він обґрунтував некоректність зведення останнього до наукової категорії, роз-

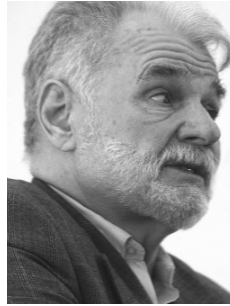
крив поняття типології праворозуміння та її критеріїв, а також охарактеризував типи і рівні праворозуміння — повсякденно-емпіричний, професійно-практичний, науково-теоретичний і філософський.

Доповідач зазначив, що буденно-емпіричний рівень праворозуміння — це образ права, який відображається в буденній суспільній правосвідомості та характеризує ставлення суспільства до права, його правобачення і пра-

вовідчуття. Для професійного рівня праворозуміння притаманні не лише почуттєво-наочне сприйняття права та інших правових явищ, а й апеляція до понять і категорій, за допомогою яких формуються систематизовані знання про право. Професор М. Козюбра наголосив на необхідності розрізняти науково-теоретичний і філософський рівні праворозуміння, які тривалий час ототожнювалися в радянській юридичній науці. Відмінності між ними слід розглядати в ракурсі співвідношення гносеологічних і аксіологічних аспектів, істини й цінностей, науки і світоглядної позиції. Межі між цими рівнями праворозуміння є досить рухливими і відносними. Проте саме їх розрізнення дає змогу якщо й не повністю зняти, то принаймні згладити тривалі суперечності між прихильниками позитивізму і їх противниками та більш глибоко осмислити надзвичайну складність права як феномену, його значення і роль у житті людей.

У доповіді на тему «Сучасне праворозуміння: ціннісні та суб'єктні аспекти» **Калінін Сергій Артурович**, завідувач кафедри теорії і історії держави і права юридичного факультету Білоруського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент, виокремив основні проблеми сучасного праворозуміння і вимоги до нього, зокрема стосовно Республіки Білорусь, а також вказав на його тісний зв'язок з цінностями домінуючого світогляду. Доповідач запропонував і обґрунтував цінність нової категорії — «суб'єктність праворозуміння», що означає формування праворозуміння в межах діяльності певного суб'єкта, здатного цілеспрямовано організовувати буття соціуму.

Гревцов Юрій Іванович, професор кафедри теорії і історії права і держави

Санкт-Петербурзького державного університету, доктор юридичних наук, виступив з доповіддю на тему «До праворозуміння: правові відносини у зв'язку з юридичними фактами і нормами права»,

в якій послідовно розкрив поняття юридичного факту, його співвідношення з нормою права і правовими відносинами, визначив сутність і види правовідносин. Учений аргументовано відстоював новий висновок про те, що юридичний факт не виникає з норми права, а навпаки, норма права зумовлюється юридичним фактом.

Шафіров Володимир Мойсейович, завідувач кафедри теорії держави і права Юридичного інституту Сибірського федерального університету, доктор юридичних наук, професор, представив на симпозіумі доповідь «Людиноцентристський підхід до розуміння права». У своєму виступі доповідач, ґрунтуючись на підході інтеграції різних концепцій права, досліджував сутність і зміст права, його внутрішню і зовнішню форму і довів, що забезпечення права не може зводитися до державного примусу, а отже, варто переосмислити підходи до людини, її прав і свобод під кутом природно-позитивного права.

Віце-президент НАПрН України, завідувач кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Петришин Олександр Віталійович** у своїй доповіді «Проблеми соціалізації правової

науки» зазначив, що на зміну проблеми соціологізації юридичної науки має прийти її «соціалізація», яка дає можливість подивитися на право як на частину суспільства, його продукт. Доповідач відстоював необхідність інтеграційного підходу в правознавстві, який дасть змогу подолати «непримиренність» різних напрямів праворозуміння. Підставами такого підходу є як світоглядні компоненти, які змінюються в ході історії, так і юридичні, наприклад, галузеві кодекси України, які далеко виходять за межі «канонічного» позитивістського праворозуміння. Крім того, доповідач застеріг від небезпеки трансформації правознавства в «законознавство» і запропонував синтезувати юридичну форму і соціальний зміст права в єдиній «правовій картині світу».

Завідувач кафедри теорії права Тверського державного університету, доктор юридичних наук, професор **Крусс Володимир Іванович** у своїй доповіді «Конституційне праворозуміння» приділив увагу загальнотеоретичним аспектам конституційного праворозуміння. Доповідач послідовно відстоював думку про те, що конституційне праворозуміння завжди відзначається національною (духовно-культурною, ментальною) своєрідністю, але саме воно (і лише воно) забезпечує можливості конвергенції та уніфікації національних правових систем у перспективі об'єктивно необхідного глобального правопорядку.

У доповіді «Право і справедливість: співвідношення в контексті різних типів праворозуміння» **Варламова Наталія Володимирівна**, старший науковий співробітник сектору теорії держави і громадських організацій Центру теорії і історії права і держави

Інституту держави і права РАН, кандидат юридичних наук, доцент, висвітлювала питання співвідношення права і справедливості в контексті різних типів праворозуміння (юридичного позитивізму, основних напрямів природно-правової школи, лібертарної теорії права). Доповідач наголосила, що питання про співвідношення права і справедливості таке ж вічне, як і питання про те, що є право. І це не випадково, бо відповіді на них взаємозумовлені. Проблема співвідношення права і справедливості вирішується по-різному залежно від того, як розуміється право, або інакше — те або інше уявлення про співвідношення права і справедливості зумовлює тип праворозуміння. Далі дослідниця розкрила зміст права і справедливості, дала їх характеристику.

Заступник начальника управління — начальник відділу міжнародних зв'язків і порівняльного аналізу законодавства Секретаріату Конституційного Суду Республіки Білорусь, кандидат юридичних наук, доцент **Мурашко Людмила Олегівна** присвятила свою доповідь «Проблеми правотворення в Республіці Білорусь: шляхи вдосконалення» проблемам правотворчого процесу в Республіці Білорусь. Доповідачка обґрунтувала висновок про те, що проблеми сучасного правотворчого процесу полягають у відсутності прогнозування наслідків ухвалення закону, «неекономній правотворчості», яка виражається у всезростаючій кількості самих нормативно-правових актів, великій кількості змін через короткий проміжок часу після ухвалення акта. Вдосконалення правотворчості,

на її думку, насамперед полягає в ефективній допроектній діяльності, запровадженні інституту громадської експертизи проекту закону, широкому інформуванні про правотворчу діяльність, використанні законодавчого (нормативного) експерименту («пілотні проекти»), моніторингу парламентом проблем виконання законів тощо.

Максимов Сергій Іванович, професор кафедри філософії Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, у своїй доповіді «Дуальність права в контексті методології праворозуміння» досліджував дуальність природи права як єдність природного і позитивного права, які виступають його ідеальним і реальним вимірами. Доповідач зазначив, що, визнаючи дуальність права як вияв його онтологічної структури або природи, слід наголосити, що це не є дуалізмом у метафізичному сенсі — як визнання існування двох самостійних реальностей: природного і позитивного права. Це дуалізм символічного плану як визнання двох вимірів єдиного феномену права, які відтворюються при вирішенні всіх правових питань і є онтологічною основою будь-яких правових концепцій, що прагнуть до адекватного відображення природи права, включаючи й інтегральні концепції. При цьому ступінь адекватності концепції права безпосередньо залежить від того, наскільки повно вдається відобразити таку дуальність.

Доцент кафедри теорії і історії держави і права, міжнародного права державного університету м. Самари, кандидат юридичних наук **Пермяков Юрій Євгенійович** присвятив виступ на тему «Праворозуміння як самовизначення історичного суб'єкта»

онтологічному обґрунтуванню права. Автор відстоював тезу про те, що сутність права має множинну природу, оскільки правова реальність зумовлена діями суб'єктів, що мають різну історичну свідомість.

Лемак Василь Васильович, завідувач кафедри теорії і історії держави і права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, виступив з доповіддю «Зміна парадигми праворозуміння: досвід держав Центральної Європи». Доповідач проаналізував позиції провідних учених-теоретиків права Чехії, Словаччини і Угорщини щодо поняття права і простежив основні напрями зміни парадигми розуміння права в державах Центральної Європи. Підсумовуючи огляд теоретико-правових позицій щодо розуміння права у зазначених державах, він виокремив їх спільні характеристики, зокрема: 1) для центральноєвропейської правової традиції характерне відокремлення теоретико-правових досліджень від філософсько-правових; 2) правова доктрина центральноєвропейського регіону відрізняється від української істотно більш інтенсивним впливом на неї процесу глобалізації. Два десятиліття цілеспрямованих правових реформ у державах Центральної Європи логічно завершилися їх прийняттям до Європейського Союзу впродовж 2004–2007 рр.

Професор кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства Одеської національної юридичної академії, доктор юридичних наук **Бехруз Хашматулла** взяв участь у симпозиумі з доповіддю «Праворозуміння, розуміння права і права система» і розкрив проблеми

праворозуміння і його співвідношення з розумінням права як категорій філософії і теорії права. Особливу увагу доповідач приділив феномену домінуючого праворозуміння, його ролі у правовій системі, а також розглянув соціальні чинники, що впливають на трансформацію праворозуміння в домінуюче праворозуміння.

Доцент кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук **Погребняк Станіслав Петрович** у доповіді «Взаємозв'язок держави і права: концептуальні аспекти» з нових методологічних позицій досліджував такі ознаки права, як загальнообов'язковість, спрямованість на забезпечення свободи і порядку, гарантованість його ефективної дії з боку держави, нормативність, системність тощо. Доповідач розкрив основні засоби підтримки обов'язковості права, проаналізував взаємозв'язок права і держави, акцентував увагу на ролі основоположних принципів права для сучасного праворозуміння.

Загалом Міжнародний науковий симпозіум «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної практики», на думку його учасників, став значущою науковою подією, яка дала можливість окреслити найактуальніші проблеми праворозуміння і визначити шляхи їх вирішення з урахуванням нових наукових напрямів і

підходів в юриспруденції, а також філософії, соціології, політології і психології. Симпозіум сприяв переосмисленню юридичного минулого, дозволив критично оцінити сучасну правову реальність, дав новий поштовх розвитку юридичної доктрини, а також правової політики і практики сусідніх держав — України, Росії та Білорусі.

За підсумками роботи симпозіуму було розроблено рекомендації, які констатували плідність і ефективність об'єднання творчих зусиль правників у вирішенні найбільш фундаментальної проблеми юриспруденції — проблеми праворозуміння. Учасники, зокрема, рекомендували НАПрН України ініціювати створення дослідницьких груп для розробки конкретних аспектів праворозуміння; включити цю тематику до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр.; додати до навчальних планів магістратури юридичних ВНЗ Росії, України і Білорусі вивчення проблем сучасного праворозуміння в рамках спеціальних курсів; ініціювати проведення подальших спільних міжнародних конференцій, круглих столів та інших науково-практичних заходів з актуальних питань правознавства.

Як результат роботи Міжнародного наукового симпозіуму планується видання збірки матеріалів з проблем праворозуміння, а також її подальше розповсюдження серед публічних, профільних і відомчих бібліотек, провідних наукових і вищих навчальних закладів Білорусі, Росії та України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

учасників Міжнародного наукового симпозіуму «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної практики»

27–28 травня 2010 р. вперше в Україні у м. Харкові відбувся організований Національною академією правових наук України, за підтримки загальнодержавного юридичного журналу «Право України», Міжнародний науковий симпозіум «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної прак-

тики». У його роботі взяли участь понад 100 науковців, зокрема численні фахівці з Росії та Білорусі.

Учасники симпозиуму констатували, що цей форум переконливо продемонстрував плідність та ефективність об'єднання творчих зусиль фахівців науково-дослідних і навчальних юридичних закладів Білорусі, Росії та України у вирішенні актуальних для державно-юридичної практики проблем філософії й теорії права — насамперед найфундаментальнішої проблеми *праворозуміння*.

Задля подальшого розвитку таких досліджень учасники симпозиуму вважають за доцільне:

1. Рекомендувати журналу «Право України» здійснити видання всіх матеріалів симпозиуму з подальшою їх розсилкою до публічних, профільних і відомчих бібліотек та зацікавлених організацій зазначених країн.
2. Рекомендувати президії НАПрН України обговорити на своєму засіданні шляхи розширення і поглиблення співпраці закладів Академії з зарубіжними науково-дослідними та навчальними юридичними установами й окремими науковцями.
3. Рекомендувати відділенню теорії та історії держави і права НАПрН України вивчити питання та здійснити заходи як на національному, так і міжнародному рівні щодо створення дослідницьких груп для розробки конкретних аспектів проблеми праворозуміння, а також ініціювати включення тематики дослідження праворозуміння до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр.
4. Рекомендувати вищим юридичним навчальним закладам України, Росії і Білорусі включити до навчальних планів магістратури вивчення сучасних проблем праворозуміння в рамках спеціальних курсів, а також розширити висвітлення відповідних питань цієї проблематики в курсах «загальна теорія права», «теорія держави і права», «філософія права».
5. Практикувати й надалі проведення спільних наукових і науково-практичних конференцій, круглих столів, симпозиумів фахівців-юристів Білорусі, Росії, України (та інших держав СНД) з актуальних питань правознавства.
6. Ініціювати створення міждержавної (міжвузівської) бібліотеки перекладів російською мовою праць найвідоміших представників західної правничої думки з питань праворозуміння, що не перекладалися до цього часу.

Д. Лук'янов

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник управління планування
і координації правових досліджень
в Україні НАПрН України*